

ОСОБЛИВОСТІ НОМІНАТИВНОГО ПОЛЯ КОНЦЕПТУ "РОЗМІР" У АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті розглянуто концепт "РОЗМІР" та проаналізовано структуру його номінативного поля. Досліджено будову номінативного поля концепту "РОЗМІР", в якому виділено ядро (засоби, що позначають поняття розміру) та периферію, де знаходяться вираження особистого досвіду, конотації, асоціації. Виявлено неоднорідність ядра: в ньому виділяються два прошарки. До першого належать прикметники, в яких ознака виступає лексико-граматичним значенням, другий ядерний прошарок утворюється іменниками, дієсловами і прислівниками, лексико-граматичне значення яких розкривається шляхом посилання на ознаку.

Ключові слова: розмір, концепт, номінативне поле, ядро, периферія.

Постановка проблеми та аналіз публікацій. Однією з найголовніших тенденцій сучасного мовознавства є послідовний розгляд мовних фактів з точки зору антропоцентричності мови, тобто з точки зору участі мови в пізнавальній діяльності людини. Людство протягом всього свого життя намагається пізнати оточуючий світ, зберігаючи свій набутий досвід в культурі, важливою формою якої є мова. Сукупність знань, отриманих під час пізнавальної діяльності людей і відображених в мовній семантиці, формує мовну картину світу.

Категоризація досвіду людей пов'язана з їх когнітивною діяльністю, так як змістова інформація, що отримана в процесі пізнавальної діяльності людей, знаходить своє вираження в мовних формах [1: 8]. Когнітивна лінгвістика досліджує свідомість на мовному матеріалі, оперуючи базовими категоріями, однією з яких є концепт. Цей напрямок лінгвістичних досліджень базується на постулаті, що концепт як ментальна одиниця може бути описаний через аналіз засобів його мовної об'єктивації. Сукупність мовних засобів, які вербалізують концепт, визначається як номінативне поле концепту [2: 66].

Все, що оточує нас, представляє собою різні форми матерії (механічні, фізичні, хімічні, біологічні), які перебувають в стані постійного руху. Предметам притаманні різноманітні ознаки.

Матеріалом нашого дослідження є засоби, що позначають розміри об'єктів. Просторові ознаки є характерними для будь-якої матеріальної системи, вони відображаються в мисленні суб'єкту, який пізнає світ, і матеріалізуються в мові.

Методика дослідження носить комплексний характер: використовуються польовий метод, методи концептуального, дистрибутивного, компонентного, логіко-семантичного і контекстуального аналізів.

Метою нашої статті є розгляд концепту "РОЗМІР" через призму основних підходів до його трактування та аналіз структури номінативного поля цього концепту.

Виклад основного матеріалу. Услід за тими лінгвістами, які співвідносять концепт і поняття як ціле і частину, ми визнаємо, що концепт має складну, багатомірну структуру, яка крім понятійної основи включає соціо-психо-культурну частину, котра не стільки мислиться носієм мови, скільки переживається ним; вона включає асоціації, емоції, національні образи тощо [1: 34]. Положення про дворівневу структуру будь-якого концепту дає можливість виділити в номінативному полі концепту "РОЗМІР" ядро (понятійну сферу) та периферію (соціо-психо-культурної сфери).

Всі мовні елементи ядерної частини номінативного поля концепту "РОЗМІР" можуть належати до різних частин мови: прикметників (wide), прислівників (widely), іменників (width), дієслів (widen). Семантична структура ядерних одиниць номінативного поля розкривається в тлумачних словниках за допомогою семантичного елемента "size" (укр. розмір).

Наприклад, семантика прикметника "wide" розкривається через дієприкметник теперішнього часу (безособову форму дієслова) "measuring", котрий в свою чергу пояснюється через "size":

wide (adj) – measuring a lot from one side to the other [3: 1744];

measure – to find the size, quantity, etc of sth in standard units [3: 952].

Отже, семантичний ланцюжок, що виявляє присутність семантичного компоненту "size" в семантичній структурі прикметника "wide" має такий вигляд: **wide – measuring – size**.

Відповідно, семантичний ланцюжок, що показує присутність семантичного елемента "size" в семантичній структурі:

– прислівника "widely": **widely – degree – amount – quantity – measurement – size**:

widely (adv) – to a large degree [3: 1745];

degree – the amount or level of sth [3: 402];

amount – a quantity of sth [3: 47];

quantity – the measurement of smth by saying how much of it there is [3: 1233];

measurement – the size, length or amount of sth [3: 952].

– іменника "width": **width – measurement – size**:

width (noun) – the measurement from one side to the other; how wide sth is [3: 1745].;

measurement – the act or the process of finding the size, quantity or degree of sth [3: 1745].

– дієслова "widen": **widen – wider – measuring – size**:

widen (verb) – to become wider; to make sth wider [3: 1745];

wide – measuring a lot from one side to the other [3: 1744];

measure – to find the size, quantity, etc of sth in standard units [3: 952].

Хоча ознака розміру може відображатися різними частинами англійської мови, які і формують ядерну сферу аналізованого номінативного поля, найбільш спеціалізованим засобом відображення ознаки розміру об'єктів є параметричні прикметники: їх лексико-граматичним значенням є ознака. Вони й утворюють перший прошарок ядра номінативного поля концепту "РОЗМІР".

Решта частин мови утворює другий прошарок ядра зазначеного номінативного поля, так як їх лексико-граматичні значення ("предметність" іменників, "дія" дієслів, "якісні, кількісні чи обставинні характеристики дій, станів чи якостей" прислівників) розкриваються шляхом посилання на якісну ознаку розміру.

Розглянемо детальніше, які типи прикметників виступають репрезентантами ядерної зони досліджуваного номінативного поля. Параметричні прикметники відрізняються за специфікою напрямку виміру розміру об'єкту. Деякі вказують на загальний великий або малий розмір (big, great large – little, small), інші фіксують конкретний розмір по висоті (high, tall – low), ширині (wide, broad – narrow), довжині (long – short), глибині (deep – shallow), товщині (thick – thin).

Оскільки конституенти номінативного поля концепту "РОЗМІР" виокремлюються в процесі функціонування мови, тобто в конкретних мовленнєвих актах, одиницями ядра зазначеного поля можуть виступати:

1. Лексико-семантичний варіант (ЛСВ) параметричного прикметника: *By the door stood a huge table* [4: 100]. Із двох ЛСВ прикметника "huge" в наведеному прикладі реалізується перший – extremely large in size or amount; great in degree [3: 759].

2. Блок лексико-семантичних варіантів двох параметричних прикметників. Наприклад, *tiny little: I've known Philly Byrnes since he was a tiny little boy* [5: 242]. Параметричні прикметники, що характеризують один і той же предмет (або одні і ті ж предмети), передають розмір предметів за напрямком конкретизації (перший прикметник позначає загальний розмір, а другий прикметник – конкретний розмір предмету: ... big, long letters [6: 240]) або генералізації (перший прикметник позначає конкретний розмір, а другий прикметник – загальний розмір предмета: ... the low small boat slapping in the disturbed water [7: 111]).

3. Блок лексико-семантичних варіантів інтенсифікатора і параметричного прикметника. Наприклад, *very large: Kathleen had very large, ... teeth*..[8: 241].

Параметричні прикметники можуть знаходитися в контактному чи дистантному положенні до означуваного елемента.

Прикметники, що позначають розмір, виступають препозитивним означенням, безпосередньо передуючи означуваному іменнику (*Sandycroft, the tall traveler with the small head, paid one of his flying visits to headquarters* [9: 255]) та безпосередньо слідує за ним в положенні постпозитивного означення (*He raised his head and saw a girl, tall, rather poorly dresses...* [10: 178]).

При дистантному положенні відносно означуваного іменника, прикметники функціонують як означення (*The tall dark girl did not pay any attention* [4: 35]) або предикативи (*At twenty-seven Alice was tall and somewhat slight* [4: 83]).

Англійські прикметники відображають різні підходи до виміру розміру об'єктів.

Поряд з якісною визначеністю всі предмети матеріального світу характеризуються також кількісною визначеністю, котра в об'єктивній дійсності виступає як дискретна, перервна кількість або як недискретна, неперервна кількість. Перше з них являє собою потужність множини елементів і пов'язане з лічбою, друге піддається виміру і виступає як певний ступінь виявлення неперервної ознаки [11: 152; 12: 158].

Величина, ступінь ознаки являє собою суттєву характеристику неперервної кількості. В нашій практичній діяльності ми оперуємо різнорідними величинами. Кожний конкретний тип величин пов'язаний з певним засобом порівняння об'єктів матеріального світу. Порівняння слід розуміти як акт мислення, що виражається в попарному співставленні об'єктів з метою виявлення їх співвідношень. Порівняння застосовується до однорідних величин, що утворюють клас.

Порівняння величини ознаки, що розглядається, з його еталонною величиною називається виміром величини ознаки, оцінкою ознаки. Величина ознаки, ступінь її прояву може оцінюватися, вимірюватися порівнюваною:

а) з певним ступенем ознаки, яка притаманна одному з об'єктів, що порівнюються;

б) з кількісною нормою ознаки в усередненій ситуації;

в) з кількісною нормою ознаки, яка визначається конкретною ситуацією.

Засоби першої підгрупи (наприклад, *a higher tree*) називають ще засобами "відносних" ступенів якості [13: 154; 14: 194].

Засоби другої підгрупи (наприклад, *a rather high tree*) і третьої підгрупи (наприклад, *a tree too high for ...*) часто не розмежовуються [15] і описуються дослідниками як засоби "безвідносних" ступенів якості [13: 154; 14: 194]. Проте поряд з цією думкою, протягом останнього часу в лінгвістичній літературі обговорюється питання про диференціацію засобів, що відображають величину ознаки відносно її кількісної норми в усередненій та заданій ситуаціях.

Більшість прикметників можуть утворювати всі три типи перерахованих вище засобів:

1. *He was smaller than I remembered...* [16: 61];

2. *She found herself shaking hands with a very small woman* [9: 319];

3. *He was now too small for his clothes...* [17: 129].

Від одного і того ж прикметника утворений засіб "відносної" градації ознаки (*smaller* – приклад 1), засіб "безвідносної" градації ознаки / оцінки ознаки відносно її кількісної норми в усередненій ситуації (*very small* – приклад 2) і засіб оцінки ознаки з точки зору її кількісної норми, заданої конкретною ситуацією (*too small for his clothes* – приклад 3). Вказані засоби представляють собою три варіанти виміру однієї і тієї ж ознаки – "малого загального" розміру, що характеризує зріст людини.

Периферійна зона номінативного поля концепту "РОЗМІР" містить соціо-психо-культурні асоціації, емоції, національні образи тощо.

Наприклад, найвищий ступінь ознаки розміру може передаватися деякими мовцями за допомогою так званих асоціативних прикметників (прикметників типу *gigantic, microscopic*), котрі мотивуються групою іменників, що позначають міфічні істоти (наприклад, *a giant*) або матеріальні предмети (наприклад, *a microscope*). Асоціативні прикметники позначають крайній ступінь ознаки малого або великого розміру на основі метафоричної асоціації розміру предмета, що розглядається, з недосяжним для нього розміром іншого предмета.

Об'єкт надзвичайно великих розмірів мовець може назвати гігантським (*gigantic*), визнаючи, проте, розміри міфічного гіганта, що з'являється в його уяві, ще більшими:

...*something in his long loping gait suggested to her mind the figure of a gigantic bird* [4: 224].

Словникове тлумачення прикметника *microscopic* (мікроскопічний) показує, що об'єкти, розміри яких є мікроскопічними, невидимі для людського ока без мікроскопа. Проте визначаючи надзвичайно малий розмір об'єкта, що сприймається людиною без допомоги мікроскопа, цей прикметник передає крайню межу підсилення ознаки малого розміру:

...*he began to fuss about a few microscopic drops of water on his coat sleeve* [18: 93].

Крайня межа зростання ознаки розміру може також передаватися складними прикметниками типу *ocean-wide, heaven-high*. Ступінь ознаки, що передається такими засобами, сприймається як пограничний, крайній за асоціацією з розмірами того об'єкта, назва котрого використовується як перший компонент зазначених прикметників:

A thread-thin old man, very dignified, a man with secret eyes that had known battles, and mountain valleys, was holding out his hands to Elmer... [19: 48].

В наведеному прикладі розмір об'єкта, що розглядається (худий, як нитка старий чоловік / *a thread-thin old man*), ніколи не досягне товщини нитки (*thread*), назва котрої виступає першим компонентом складного прикметника *thread-thin*.

Кінцева межа інтенсифікації ознаки може фіксуватися компаративними структурами, перша частина котрих називає певну кількість ознаки розміру об'єкта, що розглядається, а друга частина називає такий предмет, з розмірами якого асоціюються, але ніколи не досягнуть надзвичайно великі розміри першого предмета:

When I think of those melons long as one's arm ... [20: 117].

Якою б великою диня не була, її довжина все-таки буде меншою довжини рук дорослої людини. Зростання ступеню ознаки розміру шляхом асоціації з розмірами ще більшого предмету іншого класу свідчить про крайнє збільшення вказаної ознаки.

Зростання якісної ознаки може фіксуватися в англійській мові синтаксичною будовою речення-висловлювання, наприклад складнопідрядним реченням з підрядним наслідку:

She was a girl with a nose so long and so thickly powered that a great deal of it looked as if it did not belong to her [9: 143].

В наведеному прикладі підрядне речення наслідку "that a great deal of it looked", ускладнене підрядним предикативним реченням "as if it did not belong to her", уточнює загальне зростання величини ознаки, що фіксується в головному реченні сполученням інтенсифікатора і параметричного прикметника (*so long*).

Висновки. Отже, номінативне поле концепту "РОЗМІР" має складну будову, що складається з ядра (засобів, що позначають поняття розміру) та периферії, де будуть знаходитися вираження особистого

досвіду, конотації, асоціації. Виділене нами ядро не є однорідне: в ньому виділяються два прошарки. До першого належать прикметники, в яких ознака виступає лексико-граматичним значенням, другий ядерний прошарок утворюється іменниками, дієсловами і прислівниками, лексико-граматичне значення яких розкривається шляхом посилання на ознаку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика : [учебное пособие] / В. А. Маслова. – Мн. : Тетра Системс, 2004. – 256 с.
2. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М. : АСТ : Восток-Запад, 2007. – 314 с.
3. Hornby A. S. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / A. S. Hornby. – Oxford : Oxford University Press, 2005. – 1780 p.
4. Anderson Sh. Selected Short stories / Sh. Anderson. – Moscow : Progress Publishers, 1981. – 351 p.
5. Salinger J. Nine Stories. Franny and Zooey. Raise High the Roof Beam, Carpenters / J. Salinger. – Moscow : Progress Publishers, 1982. – 437 p.
6. London J. Martin Eden / J. London. – Moscow : Foreign Languages Publishing House, 1954. – 434 p.
7. Aldridge J. The Sea Eagle / J. Aldridge. – Kiev : Dnipro Publishers, 1973. – 280 p.
8. Dickens M. The Fancy / M. Dickens. – London : Penguin Books, 1978. – 329 p.
9. Priestley J. Angel Pavement / J. Priestley. – Moscow : Progress Publishers, 1974. – 504 p.
10. Cronin A. The Northern Light / A. Cronin. – Kiev : Dnipro Publishers, 1975. – 263 p.
11. Тимофеев И. С. Методологическое значение категорий "качество" и "количество" / И. С. Тимофеев. – М. : Наука, 1972. – 216 с.
12. Панфилов В. З. Философские проблемы языкознания / В. З. Панфилов. – М. : Наука, 1977. – 287 с.
13. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / За заг. ред. І. К. Білодіда. – Київ : Наук. думка, 1969. – 583 с.
14. Виноградов В. В. Русский язык. Грамматическое учение о слове / В. В. Виноградов. – М. : Наука, 1972. – 614 с.
15. Сущинский И. И. Система средств выражения высокой степени признака (на материале современного немецкого языка) : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук. : спец. 10.02.04 "Германские языки" / И. И. Сущинский. – Москва, 1977. – 16 с.
16. Maugham W. Cakes and Ale : or the Skeleton in the Cupboard / W. Maugham. – Moscow : Progress Publishers, 1980. – 237 p.
17. Bragg M. The Hired Man / M. Bragg. – Moscow : Progress Publishers, 1979. – 217 p.
18. Christie A. The Mystery of King's Abbot / A. Christie. – Moscow : Vyssaja Skola, 1980. – 230 p.
19. Lewis S. Elmer Gantry / S. Lewis. – Київ : Дніпро, 1982. – 408 p.
20. Hemingway E. For Whom the Bell Tolls / E. Hemingway. – Moscow : Progress Publishers, 1981. – 560 p.

REFERENCE (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Maslova V. A. Kognitivnaya lingvistika [Cognitive Linguistics] : [uchebnoye posobiye] / V. A. Maslova. – Mn. : TetraSistems, 2004. – 256 s.
2. Popova Z. D. Kognitivnaya lingvistika [Cognitive Linguistics] / Z. D. Popova, S. A. Sternin. – M. : AST : Vostok-Zapad, 2007. – 314 s.
3. Hornby A. S. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / A. S. Hornby. – Oxford : Oxford University Press, 2005. – 1780 p.
4. Anderson Sh. Selected Short stories / Sh. Anderson. – Moscow : Progress Publishers, 1981. – 351 p.
5. Salinger J. Nine Stories. Franny and Zooey. Raise High the Roof Beam, Carpenters / J. Salinger. – Moscow : Progress Publishers, 1982. – 437 p.
6. London J. Martin Eden / J. London. – Moscow : Foreign Languages Publishing House, 1954. – 434 p.
7. Aldridge J. The Sea Eagle / J. Aldridge. – Kiev : Dnipro Publishers, 1973. – 280 p.
8. Dickens M. The Fancy / M. Dickens. – London : Penguin Books, 1978. – 329 p.
9. Priestley J. Angel Pavement / J. Priestley. – Moscow : Progress Publishers, 1974. – 504 p.
10. Cronin A. The Northern Light / A. Cronin. – Kiev : Dnipro Publishers, 1975. – 263 p.
11. Timofeyev I. S. Metodologicheskoye znacheneye kategoriy "kachestvo" i "kolichestvo" [The Methodological Meaning of the Categories "Quality" and "Quantity"] / I. S. Timofeyev. – M. : Nauka, 1972. – 216 s.
12. Panfilov V. Z. Filosofskiye problemy yazykoznaniya [The Philosophical Problems of Linguistics] / V. Z. Panfilov. – M. : Nauka, 1977. – 287 p.
13. Suchasna ukraiyins'ka literaturna mova. Morfologiya [Modern Standard Ukrainian. Morphology] / za zah. red. I. K. Bilodida. – Kyiv : Nauk. dumka, 1969. – 583 s.
14. Vinogradov V. V. Ruskiy yazuk. Grammaticheskoye ucheniye o slove [Russian. The Grammatical Study of a Word] / V. Vinogradov. – M. : Nauka, 1972. – 614 p.
15. Sushchinskiy I. I. Sistema sredstv vyrazheniya vysokoy stepeni priznaka [The System of Means Expressing High Level Quality] (na materiale sovremennogo nemetskogo yazyka) : avtoref. dis. na soiskaniye nach. stepeni kand. filol. nauk. : spets. 10.02.04 "Germańskiye yasyki" / I. I. Sushchinskiy. – Moskva, 1977. – 16 s.
16. Maugham W. Cakes and Ale : or the Skeleton in the Cupboard / W. Maugham. – Moscow : Progress Publishers, 1980. – 237 p.
17. Bragg M. The Hired Man / M. Bragg. – Moscow : Progress Publishers, 1979. – 217 p.

18. Christie A. The Mystery of King's Abbot / A. Christie. – Moscow : Vyssaja Skola, 1980. – 230 p.
19. Lewis S. Elmer Gantry / S. Lewis. – Kyiv : Dnipro, 1282. – 408 p.
20. Hemingway E. For Whom the Bell Tolls / E. Hemingway. – Moscow : Progress Publishers, 1981. – 560 p.

Котнюк Л. Г. Особенности номинативного поля концепта "РАЗМЕР" в английском языке.

В статье рассматривается концепт "РАЗМЕР" и анализируется структура его номинативного поля.

Исследуется структура номинативного поля концепта "РАЗМЕР", в которой выделяется ядро (средства, обозначающие понятие размера) и периферия, где находятся выражение личного опыта, коннотации, ассоциации. Определена неоднородность ядра, которое состоит из двух слоев. К первому принадлежат прилагательные, в которых признак выступает лексико-грамматическим значением, второй ядерный слой образован существительными, глаголами и наречиями, лексико-грамматическое значение которых раскрывается путем отсылки к исследуемому признаку.

Ключевые слова: размер, концепт, номинативное поле, ядро, периферия.

Kotniuk L. H. Peculiarities of the Nominative Field of the Concept "SIZE" in English.

A concept as a mental picture of a group or class of objects formed by combining all their aspects can be described by analyzing language elements, which reveal its language reflection. Language means which disclose a certain concept make up the nominative field of this concept. The material of the research consists of examples defining the size of objects. The article deals with the concept "SIZE" and the analysis of its nominative field. The research is carried out with the help of a number of methods: the field method as well as the methods of the conceptual, distributional, constituent, logical-semantic and contextual analyses. The article investigates the structure of the nominative field of the concept "SIZE", which includes the nucleus (language elements nominating the notion of a size) and the periphery embracing the expressions of personal experience, connotations and associations. The nucleus turns out to be heterogeneous: it has two layers. The first one is formed by adjectives (their lexical-grammatical meaning is "quality"), the second one unites nouns, verbs and adverbs (their lexical-grammatical meanings of "substance", "action", "qualitative, quantitative or circumstantial characteristics of actions, states or qualities") are revealed by referring to quality. As the elements of the analyzed nominative field are singled out in the process of language functioning, its nucleus may include different types of constituent elements: a lexical-semantic variant of a "SIZE" word, a block of lexical-semantic variants of two "SIZE" adjectives, a block of lexical-semantic variants of an intensifier and a "SIZE" word.

Key words: size, concept, nominative field, nucleus, periphery.